

**УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ**

ISSN 1857-7229

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
YEARBOOK**

ГОДИНА 1

VOLUME I

**GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF LAW**

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ
YEARBOOK
FACULTY OF LAW**

За издавачот:
Проф. д-р Стеван Алексоски

Издавачки совет

Проф. д-р Саша Митрев
Проф. д-р Блажо Боев
Проф. д-р Борис Крстев
Проф. д-р Стеван Алексоски
Доц. д-р Љупчо Сотироски
М-р Ана Никодиновска

Редакциски одбор

Проф. д-р Стеван Алексоски
Доц. д-р Јован Ананиев
М-р Ана Никодиновска

Главен уредник

Проф. д-р Стеван Алексоски

Одговорен уредник

Доц. д-р Јован Ананиев

Јазично уредување

Даница Гавриловска-Атанасовска
(македонски јазик)

Техничко уредување

Славе Димитров
Благој Михов

Печати

Печатница „2-ри Август“ - Штип
Тираж - 300 примероци

Редакција и администрација

Универзитет „Гоце Делчев“-Штип
Правен факултет
ул. „Крсте Мисирков“ бб
п. фах 201, 2000 Штип
Р. Македонија

Editorial board

Prof. Saša Mitrev, Ph.D
Prof. Blazo Boev, Ph.D.
Prof. Boris Krstev, Ph.D.
Prof. Stevan Aleksoski, Ph. D
Ass. Prof. Ljupčo Sotirovski, Ph. D
Ana Nikodinovska, M.A.

Editorial staff

Prof. Stevan Aleksoski, Ph. D
Ass. Prof. Jovan Ananiev, Ph. D
Ana Nikodinovska, M.A.

Managing editor

Prof. Stevan Aleksoski, Ph. D

Editor in chief

Ass. Prof. Jovan Ananiev, Ph. D

Language editor

Danica Gavrilovska-Atanasovska
(Macedonian)

Technical editor

Slave Dimitrov
Blagoj Mihov

Printing

„Vtori Avgust“ - Stip
Printing No 300

Address of the editorial office

Goce Delcev University – Stip
Faculty of law
Krste Misirkov b.b.,
PO box 201, 2000 Stip,
R. of Macedonia

СОДРЖИНА CONTENT

ПРЕДГОВОР

м-р Ана НИКОДИНОВСКА БИО-БИБЛИОГРАФИЈА НА ПРОФ. Д-Р ВАНЧЕ СТОЈЧЕВ	9
д-р Стеван АЛЕКСОСКИ НИСКАТА РЕЗИЛИЕНТНОСТ И КРИМИНОГЕНИТЕ ОСОБИНИ НА ЛИЧНОСТА НА МАЛОЛЕТНИТЕ ДЕЛИКВЕНТИ ВО РМ	25
д-р Јован АНАНИЕВ УЛОГАТА НА ПАРТИСКОТО ЧЛЕНСТВО ВО ВНАТРЕПАРТИСКИТЕ АКТИВНОСТИ И ВО ИЗБОРНАТА КАМПАЊА	49
д-р Војо БЕЛОВСКИ НАЧЕЛО НА НЕДИСКРИМИНАЦИЈА - ЗАБРАНА НА ДИСКРИМИНАЦИЈАТА	63
д-р Тодор ВИТЛАРОВ УЛОГАТА НА ЈАВНИОТ ОБВИНИТЕЛ ВО НОВИОТ НАЦРТ НА ЗАКОНОТ ЗА КРИВИЧНАТА ПОСТАПКА	77
м-р Илија ГРУЕВСКИ СТРУКТУРАТА НА КАПИТАЛОТ КАКО ФАКТОР ВО ВРЕДНУВАЊЕТО НА ПРЕТПРИЈАТИЈАТА И ИНВЕСТИЦИОНИТЕ ВЛОЖУВАЊА	87
м-р Олга ЃУРКОВА КАЗНЕНО-ПРАВНА УРЕДЕНОСТ НА ПРОИЗВОДСТВО И ДИСТРИБУИРАЊЕ НА ДЕТСКА ПОРНОГРАФИЈА ПРЕКУ МАС - МЕДИУМИТЕ (СВЕТСКО И МАКЕДОНСКО ИСКУСТВО)	107
м-р Андон МАЈХОШЕВ БЕЗБЕДНОСТА И ЗДРАВЈЕТО НА РАБОТНИЦИТЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	129
м-р Наташа МАКСИМОВА, м-р Влатко Т. ЈОВАНОВСКИ, м-р Лимонка ЛАЗАРОВА КОМПЈУТЕРСКА И МРЕЖНА БЕЗБЕДНОСТ НА СИСТЕМИ ЗА УПРАВУВАЊЕ СО ДОКУМЕНТИ	147
д-р Елизабета МИТРЕВА, м-р Весна ПРОДАНОВСКА ПРОЕКТИРАЊЕ И ИМПЛЕМЕНТИРАЊЕ НА TQM СИСТЕМОТ ПРЕКУ ТИМСКАТА РАБОТА	155

м-р Кристина МИШЕВА ДРУШТВО ЗА УПРАВУВАЊЕ СО ОТВОРЕНИ ИНВЕСТИЦИСКИ ФОНДОВИ.....	169
м-р Горан НАЦИЌ ПРЕДМЕТОТ НА ПРИМЕНА НА РЕГУЛАТИВАТА БР. 44/01.....	183
м-р Ана НИКОДИНОВСКА ПРАВОТО НА САМООПРЕДЕЛУВАЊЕ НА НАРОДИТЕ И ПРАВОТО НА СЕЦЕСИЈА КАКО ПОСЛЕДНА ИНСТАНЦА ОД ПРАВОТО НА САМООПРЕДЕЛУВАЊЕ	197
д-р Владо ПОПОВСКИ ТАНЗИМАТСКИТЕ РЕФОРМИ И СТАТУСОТ НА МАКЕДОНСКИОТ НАРОД ВО ТУРСКАТА ИМПЕРИЈА ВО ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА XIX И ВО ПОЧЕТОКОТ НА XX ВЕК	213
Марија РАДЕВСКА ОБЛИГАЦИОНИ ОДНОСИ НАСТАНАТИ СО ПРИЧИНУВАЊЕ ШТЕТА ВО МАКЕДОНСКОТО ПРАВО	229
м-р Страшко СТОЈАНОВСКИ НАЦИИТЕ И НАЦИОНАЛИЗМОТ НА БАЛКАНОТ.....	249
Анета СТОЈАНОВСКА ПРОЦЕСОТ И МЕТОДИТЕ НА ПРИЗНАВАЊЕ НА ДРЖАВИ.....	265
м-р Борка ТУШЕВСКА АКРЕДИТИВОТ КАКО СРЕДСТВО ЗА ПЛАЌАЊЕ ВО МЕГУНАРОДНИОТ ПРОМЕТ.....	275

ПРЕДГОВОР

Правниот факултет во Кочани, кој е основан на 27 март 2007 година како дел од поширокото семејство во рамките на Универзитетот „Гоце Делчев“, ја одбележа третата година од своето постоење. Почетоците на оваа високообразовна институција се карактеризираа со слаба кадровска и просторна екипираност, но беа поткрепени со силен елан и ентузијазам, и со уште поголема желба да се твори и да се придонесе во унапредувањето на високообразовните процеси во Република Македонија. Сето ова е во чекор со евроинтегративните процеси на постојана примена на европските методи и стандарди во научно-образовниот процес и на безрезервно залагање за обезбедување на квалитетно образование за нашите студенти.

Ние сметаме дека вечната движечка сила на науката и образованието е когнитивниот момент на осознавање на највозвишените *вредности* на човековото битие - знаењето, умењето, вистината и честа - без кои не може да се замисли ниедно современо општество.

Во тие рамки, ова прво издание на Годишниот зборник на Правниот факултет претставува заокружување на првата етапа од целите што си ги поставивме во почетокот и што продолжуваме да ги остваруваме преку: образување на стручно-научни кадри од областа на правото, јавната администрација, европското право и новинарството на прв и втор циклус на студии; спроведување во континуитет на европскиот модел на едукација, на европските стандарди и трендови во вкупниот образовен процес; промовирање на научноистражувачки проекти, со цел да се негува и унапреди научната и развојната мисла и да се овозможи нивна практична примена во секојдневниот живот.

Ad perpetuam rei memoriam, ни претставува особена чест да го споменеме и големецот – еден од основачите и творците на Правниот факултет, без кого Факултетот немаше да биде она што е сега, и кому, впрочем, му го посветуваме овој Зборник - професорот д-р Ванче Стојчев.

Штип, декември 2009 година

Проф. д-р Стеван Алексоски, декан

Проф. д-р ВАНЧЕ СТОЈЧЕВ

(15.2.1951 г., Црвулево – 30.9.2009 г., Скопје)

НАЦИИТЕ И НАЦИОНАЛИЗМОТ НА БАЛКАНОТ

Апстракт: Основите на европската култура и цивилизација лежат во културното наследство кое потекнува од просторите на „античкиот Балкан“. Историјата на Западна Европа со поделбата на Римската Империја, во голема мера го исклучува балканското културно наследство. Последното е особено изразено во однос на Османлискиот период. Создавањето на модерните нации овозможува „Западниот“ принцип на нација-држава да биде промовиран меѓу христијанското османлиско население. Големо националните проекти на младите балкански нации придонесува просторот на Балканот да прерасне во пејоративна културна зона, во која „државната принуда“ на „леgitимните власти“ е искористена за механичка конструкција на идентитетите, што е далеку од нивната визија за органско квалификување на нацијата. Современиот поглед на постмодерниот глобален свет ги промовира европските перспективи на Балканот.

Abstract: The base of European culture and civilization lays in the cultural heritage, which origins from “the ancient Balkans”. History of the Western Europe with the division of the Roman Empire, in great measure excludes the Balkan cultural heritage. This is especially expressed with the relation to the Ottoman period. Creation of the modern nations enables “The Western” principle of nation-state to be promoted through Christian Ottoman population. The great national programs on the youth Balkan nations contribute the space of the Balkans to become pejorative cultural zone, in which “the state obligation” of “the legitimate authorities” is used for mechanical construction of the identities, which is far from their vision for organic qualification thought the nation. Contemporary view of the post-modern, global world promotes the European perspectives of the Balkan.

ПОЈАВАТА НА НАЦИИТЕ И НАЦИОНАЛИЗМИТЕ НА БАЛКАНОТ

Појавата на нациите и национализмите на Балканот се врзува за развојот на стереотипите кои ги развивал останатиот дел од светот во однос на балканските жители, но и перцепцијата за себе која ја развивале балканските народи. Категоријалното атрибуирање се фокусира на аспектот дека етничките идентитети секогаш се производ на значајните акти на другите групи. Еден од поважните сегменти е моќта на именувањето. Според Валерштајн [Wallerstein] *„припадноста кон етничката група е резултат на социјалното дефинирање, интеракциите меѓу самоделимирањата на членовите и дефинирањата кои ги вршат другите групи“* (Putinja I Zoslin Stref Fenar, 1997: 160).

Бројните патеписци од XIX век ни нудат најразлични, честопати и спротивни слики со кои се опишуваат балканските народи. Тоа што импонира од овој период, а што во голема мера е присутно и денес, е леснотијата со која тогашните патеписци и денешните антрополози од Западот се одлужуваат врз основа на еден единствен настан или појава да генерализираат, изведувајќи заклучоци кои се однесуваат на еден поширок регион, па дури и на целиот Балкан. Авторите и патеписците од XIX век биле особено разочарани од Грците, кои воопшто не личеле на нивните антички „претходници“. Единственото што ги воодушевувало била убавината на нивните жени (Тодорова, 2001: 135,136).¹

Сосема различни се заклучоците кои ги нудат некои други патеписци, кои ја граделе сликата за суровоста на муслиманите и жртвениот статус на христијаните во Османлиската Империја. Така за муслиманите владеело општо мислење дека се склони кон варварско однесување повеќе од нивните христијански поданици. Едит Дирхам ги сумирала западните ставови во заклучокот дека само кога муслиман ќе убие христијанин имаме вистинско злосторство, а обратното се смета за правичен чин (Мазовер, 2003: 15, 16). Разликите меѓу негативните и позитивните стереотипи не важеле само за Балканот, туку во голема мера се однесуваат и на цела Источна Европа.

1) Така, на пример, британскиот дипломат од XIX век Морит без исклучок ги опишал Грците како измамници и престапници, а за Турците дава позитивни описи за нивната великодушност, срдечност и племенитост (Тодорова, 2001: 136, 137). Исто така, постоеле стереотипи за Грците како кавгации, нељубезни, сервилни, неуки, суеверни, мрзливи, алчни, поткупливи, сплеткации, валкани, неблагодарни и лажливи (Ibidem, 138). (Noris, 1999: 62).

Процесот на дефинирање го привилегира Западот како стандард, наспроти кој се дефинирани сите „други“, поради неговата историска, политичка и економска моќ. Луѓето од Западот поседуваат релативна автономија да создаваат слики за туѓите општества онака како што им одговара, поради постоечката политичка нерамнотежа: „Западните антрополози при опишувањата на општествата коишто можеби ги имаат проучено подлабоко и со симпатии, најверојатно ќе се соочат само со својата чест како со контрола на претставите што ги создаваат. Дури и ако оние кои што се опишани ја прочитаат и потоа ја отфрлат таа претстава, не е многу веројатно дека нивното одбивање ќе се чуе во академските и социјалните кругови, коишто за антрополозите се од највисоко значење”. Но, Тодорова нагласува дека е тешко да се утешиме со сознанието дека мораме да чекаме Западот „да се соочи со својата чест” како контрола на претставите коишто ги создава (Тодорова, 2001: 89).

Сепак, како непобитен факт се наметнува заклучокот дека не постои заеднички „Западен” стереотип за Балканот. Да се тврди ова не значи дека не постојеа заеднички обрасци, туку дека не постоеше заеднички единствен „Запад”. И дури и внатре во посебните национални стереотипи, информирани така како што беа од страна на своите релевантни политички и интелектуални дискурси, постоеше голема дисперзија во мислењата и ставовите, што рапидно се зголемува кога се разгледуваат нивните нијанси (Ibidem, 170).

Двете големи империи, османлиската и хабсбуршката (од 1867 г. Австро-Унгарија) се институционалните простори каде што била зачат национализмот на Балканот и промовирана идејата за формирање на национални држави на различните балкански народи. Ние, главно, ќе се задржиме на Османлиската Империја и нејзиниот однос и улога во разгорувањето на националните движења. Но постои еден друг аспект кој се чини исклучително важен. Тоа е односот на нациите-држави кон нивното османлиско минато и воопшто нивното толкување на историјата.

Постојат два пристапа кон османлиското наследство на Балканот: 1. тоа е нелегитимно (митот за турското ропство) и претставува црна дупка во историјата на регионот и 2. османлиското наследство се доживува како легитимен продолжувач на византиската традиција (Мазовер, 2003: 19,20). Првото толкување е темелот врз кој се градеа официјалните истории на балканските нации-држави, каде османлискиот период е само темна страна од нивната историја, а овој период е само пречка во континуитетот на нивните средновековни и антички кралства и модерните нации-држави. Второто толкување го разбира османлиското наследство како комплексна симбиоза на турската, исламската и византиската,

односно балканската традиција. Тоа се темели на логичката претпоставка дека неколкувековниот заеднички живот морал да изроди и заедничко наследство (Тодорова, 2001: 241).²

Османлиската држава до доцниот XIX век била наднационално (или подобро кажано: ненационално) царство со силни средновековни карактеристики, во кое бирократијата, се чини, била единствената заедничка институција што ги поврзува, но не и спојува, различните делови од населението. Се разбира дека Османлиското царство не го создало интегрираното општество. Тоа што некои балкански историчари и антрополози не сакаат да го разберат е дека ова царство не се стремело да оствари таква интеграција, а камоли асимилација. Така, борбата за националното ослободување и создавањето на национални држави не претставува само целосен и радикален раскин со минатото, туку и негација на тоа минато. Ова овозможило формирањето на нациите да се изврши на два основни принципа, како што се јазикот и верата (Ibidem, 240, 241).

Но пред да се осврнеме на јазикот и верата, како два основни конструктори на националната свест, ќе направиме обид да ја разгледаме социо-економската положба и демографските специфики на селото и градот во XIX век и нивното влијание врз појавата на национализмите и националните држави на Балканот.

Во градовите под Османлиска управа не се случила вистинска индустријализација од истите причини поради кои комерцијалното земјоделство во империјата немало голем прогрес. Недостигот на добро одржувани и добро обезбедувани патишта, бирократската опструкција, верските отпори спрема ширењето на печатените медиуми и научното знаење и нивото на јавно безредие, кое можеби било единственото нешто што пораснало во периодот кога се интензивирала политичката борба за Македонија (Мазовер, 2003: 52, 53).

Од друга страна, со векови селото било главна политичка, административна, економска и воена единица која го организирила колективниот живот на руралните жители на Балканот. Тие и мислеле на селото кога говореле за „татковината“. Научени на свет каде градовите биле центри на администрацијата и трговијата, населени главно со Турци и

2) Балканот е, пред сè, значаен како западна хипостаза на отоманското историско наследство, а неговото значење се зголемува или се намалува во една сложена и индиректна поврзаност со одбивањето или прифаќањето на отоманското минато: ова е случај одобено денес, кога речиси во целиот турски идеолошки и политички спектар се врши темелно преиспитување на Ататурковото републиканско наследство (Тодорова, 2001: 74). Во желбата граѓаните на балканските националните држави да станат Европејци треба, ни помалку ни повеќе, да се одречат од легитимноста на османлиското минато (Мазовер, 2003: 21).

странски трговци и дуќанции, селаните биле склони да се идентификуваат со моралната суштина на националниот живот.” *Нема други припадници на српската нација освен селаните*”, изјавил Вук Караџиќ во раниот XIX век (Ibidem, 60,61).

Демографскиот бум на населението кој настанал кон средината на XIX век го следи еден друг процес во земјоделието. Тоа е намалувањето на сточарството и порастот на земјоделското обработливо земјиште. На овој начин населението станало зависно од приходите на земјата. Така, во гладните години било принудено да се занимава со ајдутство или да мигрира (претежно во САД). Масовното ајдутство и разбојништво дополнително ја отежнувало комуникацијата, правејќи ги патиштата небезбедни. Така, класниот антагонизам и национализмот се појавиле заедно. Дури со појавата на модерната држава во XIX и XX век, ентитетот е дефиниран делумно со инсистирањето да се зачува монополот врз користењето на вооружената сила. Исто така е делумно дефиниран и со амбицијата на државата да го контролира сопственото население - османската држава почнала да ги прогонува овие предизвици на нејзиниот престиж (Ibidem, 35). Од претходно кажаното произлегува дека релативната назадност на Балканот не започнала едноставно пред два века, туку технолошкиот јаз помеѓу регионите во Европа станал значаен токму во рамките на новите структурни односи со создавањето на она што Валерштајн го означува како светска економија. Што е поважно, ова е стварност што трае (Тодорова, 2001: 39).

Појавата на балканските нации и национализми се поврзува со општиот светски тренд кој настанал под влијание либерализмот, кој своите корени ги има во идеите на просветителството и национализмот кој се темели на романтизмот и историцизмот на XIX век (Јелавич, 1/1999:203). Сепак, најважните фактори на кои се темели појавата и ширењето на национализмот на Балканот, како и создавањето на модерните нации-држави се: религијата и религиозните институции, јазикот како средство за дефинирање на националната посебност, како и надворешните фактори изразени преку политиката на големите сили и нивната желба да ги реализираат сопствените национални интереси.

Функционирањето на Османлискиот систем се темелело, пред сè, на религијата и нејзините институции. Додека исламскиот верски систем бил директно инсталиран во државните институции, христијанските заедници, иако второстепено, успеале да ја задржат внатрешната автономија, благодарейќи на црковните институции.³ Со навлегувањето на исламот

3) По еден спор во Антиохија во средината на XVIII век околу назначувањата на патријархот,

на Балканот голем број негови жители го прифатиле мухамеданското учење, на тој начин креирајќи заедници кои јазично биле еднакви со христијанското население, но му припаѓале на муслиманскиот милет. Но подоцна портата ќе настојува да ја спречи, или во најмала рака да ја намали оваа практика. Постоеле примери кога поради големите давачки многу христијани (Грци) сакале да ја сменет верата во ислам, но биле одбиени, бидејќи на овој начин портата би изгубила значаен извор за собирање на приходите (Мазовер, 2003: 76).

Југоисточна Европа кон крајот на XVIII и почетокот на XIX век не била регион означен со нации-држави, туку со симболите на православието. Свеста на многумина султанови поданици не била обликувана ниту со училиштата, ниту со војската-двете клучни институции преку кои модерната држава го пропагира националниот идентитет. Османлиската држава ги третираше нив врз основа на религијата, а не врз јазикот. Дури и во XIX век било забележано дека *„ниеден муслиман себеси не се нарекувал Турчин и натаму да го викаме така значи да го навредуваме“*. Имено, Турчин во овој период е синоним за селанец од Анадолија (Ibidem, 74). Брејсфорд во почетокот на XX век пишува дека луѓето во Македонија единствено се идентификувале како „рисјани“, но не и како Грци, Бугари или Срби. За нив националното определување немало никакво значење. Ова е уште еден доказ за остатокот на Милетскиот систем, кој иако на својот залез, очигледно егзистирал и кон крајот на XIX и почетокот на XX век (Ibidem, 68,69). Религијата правеле демаркација меѓу заедниците и индивидуите, па дури и ги делела, но за разлика од другите делови на Европа, нудела поголем степен на толеранција, со неограничена слобода на свеста.

Вселенската патријаршија ќе ја зајакне контролата врз своето сизеренство. Паралелно со ова се одвивале и обидите на портата за сопствена административна реформа. Со ова биле положени темелите на системот на централизирано духовно владеење, уште и т.н. милетски систем (Мазовер, 2003: 76). Мила (milla) чиј турски облик е милет (millet) - има арамејско потекло и изворно значи „збор“ и оттаму означува група луѓе кои прифаќаат една посебна реч или книга на откровението. Се употребувал за верската заедница на исламот, но го употребувале и за други, вклучително и за немуслимански верски групи. Во Османлиската империја тој станал технички термини и се употребувал за организираниите, прифатените верско-политички заедници коишто уживале определени права и автономија под власта на нивните господари. Првичната основа била повеќе религиозна отколку етничка. Ова важи и за Ерменците и за Евреите, бидејќи тие можат да се дефинираат и во религиозни и во етнички рамки. Во Империјата имало само еден муслимански милет. Грчкиот милет ја подразбирал Цариградската патријаршија, како основа на Грчката православна црква, вклучително ги опфаќала и Србите, Бугарите, Романците, Албанците, Македонците, Арапите и секако Грците. Посебните милети се појавиле подоцна под влијание на европските националистички идеи (Луис, 2006: 57, 58).

Сепак, во почетокот на XIX век постоела единствена православна црква која го имала монополот врз христијанските верници и во чии институции се проповедало на грчки јазик, за многумина не разбирлив, наишло на опозиција токму во ликот на романтичарскиот јазичен национализам. Да се биде „Грк“, за фанариотите значело престиж, богатство и слава во царската служба на султанот. Тие биле по потекло грчки христијани, но со османска определба и сопствени интереси. Но овој „православен екуменизам“ на Балканот создал горчина меѓу црквата и нејзините верници. Онаму каде верниците биле од негрчко потекло била отворена вратата на балканскиот национализам. Создавањето на Егзархијата во 1870 година радикално ги изменила работите на теренот. За обликувањето на новата бугарска свест многу повеќе сториле религиозните промени, отколку патриотскиот активизам. Појавата на балканските нации-држави ја скратила моќта на цариградскиот патријарх, кој бил под двоен притисок: од една страна од христијанските националистички верници, а од друга страна од портата. Така најбогатата, најуспешната и најмоќната христијанска институција во Османлиската империја била практично уништена со појавата на христијанските нации-држави. Христијанството и христијанските институции, сепак, останале значаен политички фактор и по колапсот на Отоманската Империја. Неговиот карактер, сепак, се променил. Религијата станала белег на националниот идентитет на начин дотогаш непознат, т.е. таа прераснала во национална религија (Ibidem, 105-107). Идентификацијата со црковната припадност во втората половина на XIX век била еквивалент на националното изјаснување подоцна.

Општо земено, сè додека постоела Византија, знаењето на грчкиот јазик било главниот пат до ученоста, црковната власт и политичката моќ. Пишаниот христијански збор бил, главно, во рамките на црковните догми. Во почетокот придонесот на овие автори не бил воопшто експлицитно национален. Подоцна православните интелектуалци под влијание на хуманистичките учења на централна Европа проповедале за вредностите на научното познание, класичните учења и филозофијата почнале да ја напаѓаат заостанатоста на нивната култура. Нивните текстови се мултиплицирале се ширењето на печатената култура. На крајот на XVIII век се печателе седум пати повеќе книги нарачки, отколку во почетокот на истиот век. Иако несвесно ваквото пишување ја поткопало традиционалната основа на верскиот авторитет. Појавата и ширењето на печатот во кој се опишувале идиличните слики на убавините на земјата и нејзините луѓе во голема мера придонесла за развојот на национализмот.

Додека мнозинството од османлиските христијани живееле во менталниот свет опишан погоре, токму оваа мала писмена елита почнала да го развива новиот јазик на нациите и етницитетите. Заменувајќи го старото православно сфаќање на христијанското време со едно ново секуларно разбирање на времето, попознато како национална историја. На овој начин интелектуалците на балканското просветителство ќе го отворат патот кон модерниот национализам. Сè повеќе е зачестена употребата на локалните јазици, со што јакнее и можноста за создавање на нов тип замислени заедници-нациите, а духовните заедници интегрирани од старите свети јазици постепено биле фрагментирани, плурализирани и територијализирани (Андерсон, 1998: 35, 36). Полека почнало да се приговара на претпоставките дека грчкиот јазик (како латинскиот на Запад) е единствениот пат кон знаењето, кога на Балканот навлегле идеите на романтичарскиот национализам, кој ја истакнува културната вредност на селските јазици. Во почетокот на XIX век, Бугари, Срби, Романци, Македонци, од кои многумина се развиле по грчките училишта, почнале за прв пат да се дефинираат себеси во рамките на културните заедници (Мазовер, 2003:103,104). Дури и во рамките на територијата која подоцна ќе ѝ припадне на Грција, многу селани говореле албански јазик, сè до 50-тите години.

Национализмот се родил од напалу случајната но експлозивна интеракција меѓу еден систем на производство и производни односи (т.н. капитализам), една технологија на комуникациите (печатарството) и фаталноста на човековите лингвистички разновидноности (Андерсон, 1998: 70). Во потрагата по сопствениот идентитет, балканските нации се обидуваат да ги дефинираат националните рамки, врз етнички заснована идеја за нацијата и со силно јазично јадро (Тодорова, 2001: 240). Создавањето на нациите врз основа на јазикот, со исклучок на албанскиот пример, наидува на пречка во религиски аспект, притоа задржувајќи се старата поделба од Османлиската империја.

Појавувањето на балканските нации-држави и успехот на христијанскиот национализам им се припишува на растечката трговска дијаспора, влијанието на западната идеологија, мешањето на големите сили и османската воено-административна слабост, особено во периферните делови на Империјата (Мазовер, 2003: 119, 120). Доколку за протонационализмите на Балканот можеме да зборуваме дека се појавиле помалку спонтано и инцидентно, истото не може да се каже и за формирањето на балканските нации-држави. Процесот на креирање на националните држави бил под директно влијание на европските големи сили (Англија, Франција, Австро-Унгарија, Русија, а подоцна и

Германија). Нивните национални стратегиски интереси се преклопувале на Балканот. Големите сили ги кроеле териториите на новите нации-држави на дипломатските конференции и преку политиката на сила и економска принуда им ги наметнувале своите желби. Така, еден од најевидентните примери на странските проекции за Балканот е т.н. Грчки проект на Јосиф II и Катерина Велика, преку кој се официјализирал Австро-рускиот пакт за поделба на стратегиските сфери на влијание на Балканот преку возобновување на Византија (Јелавич, 1/1999: 159-165). Под руско влијание и идеите на Француската буржоаска револуција пренесени преку Наполеоновите походи, во почетокот на XIX век, Ригас Велестинлис пишува за „грчка нација“ која би се протегала на Балканот и во Мала Азија. Оваа идеја не може да се поистовети со подоцнежниот грчки национализам, бидејќи има, пред сè, сеправославен карактер и оди во насока на обновувањето на Византиското царство (Мазовер, 2003:102). Меѓународното водење на овој непредвидлив процес на османлиското пропаѓање и националното буење на Балканот станало познато под името „Источно прашање“.

Со директна воена и политичка интервенција биле создадени сите балкански држави во XIX век, почнувајќи со создавањето на грчката држава во 1830 година, па сè до големата Источна криза (1875-1881 г.), кога на Берлинскиот конгрес од 1878 г. со државност се здобиле Србија, Црна Гора, Романија, а Бугарија со делумен суверенитет. Мировните конференции, а не локалните бунти и востанија, биле местото на кое се раѓале балканските нации. Во реалноста, војската од 160.000 војници што Русија ја испратила преку Дунав во 1877 година, сторила повеќе за ослободувањето на балканските христијани од кој и да е ајдут или арамија. Токму како резултат на надворешните влијанија и интервенции (во главно по 1774 г.), нациите-држави ќе се појават во Југоисточна Европа, неколку генерации пред тоа, а се случи во останатите делови на Источна Европа.

Во периодот од втората половина на XIX век и почетоките на XX век балканските држави се насочиле кон национална консолидација, но и кон остварување на нивните големонационални идеи за создавање на етнички хомогени држави. Така она што за грчкиот национализам е „Мегали идејата“, за српскиот е „Начертанието“ на Гарашанин, а за бугарскиот неостварениот сон за Сан Стефанска Бугарија. Сите овие национализми ги судриле своите големодржавни интереси во остатоците од Османската Империја на Балканот, или поконкретно во Македонија (Watson, 1993: 121-125). Чувството на мисија во Балканската политика било водено од сонот за територијална експанзија на младите балкански нации и ослободување на нивните „поробени браќа“.

Во Југоисточна Европа не важи исказот дека нацијата создала независна држава, како што мечтаеле романтичарските националисти. Всушност, водачите на новите држави морале да ја создаваат нацијата од селанското општество кое било задоено со светското гледиште за неговото османско минато (Мазовер, 2003: 122). Во втората половина на XIX век и почетокот на XX век балканските држави ги пласираа своите измислени традиции, создавајќи од Македонија „јаболко на раздорот“ (Рудиментоф / ред./, 2003: 12). За да се придобие христијанското население, во Македонија балканските држави организирале свои училишта, отворале нивни цркви и испраќале вооружени чети, а ајдутите, арамииите, сердарите, комитите и четниците прераснале во херои во балканскиот пантеон. Како резултат на оваа конфузна ситуација се создавала и една помалку или повеќе хаотична слика на идентитети кај населението. При промената на идентитетот, се создава двосмисленост, бидејќи етничката припадност е подеднакво прашање на потеклото, колку и на актуелниот идентитет (Bart, 1997: 247, 248). „Во некоја смисла“, напишал Чарлс Елиот во 1900 година, „во Македонија расата (нацијата) е само политичка партија“ (Мазовер, 2003: 132). Етничкото било исто толку последица колку и причина за овој немир. Револуционерното насилство произведувало национални припадности и било произведувано од нив.

Националната свест во многу случаи се смета како единствена одлика на европската култура која продрела на Балканот. Поради тоа, *„кога на Балканот, каде и да е, и кога е, ќе се јави националната свест, тогаш во таа мера почнува и цивилизацијата. А бидејќи таквата свест најдобро се создава во војна, војната на Балканот е и единствениот пат кон мирот“* (Тодорова, 2001: 195).

ГРАДЕЊЕ НА НАЦИЈАТА-ДРЖАВА

Почетокот на XX век во Македонија е означен со Илинденското востание од 1903 година и Младотурската револуција од 1908 година. Овие настани се чини биле само навестување на крвавата втора деценија, која во прв план ги промовира конфликтите на големонационалните концепти на балканските држави. Во потрагата по сопствениот идентитет, балканските нации се обидуваат да ги дефинираат националните рамки, врз етнички заснована идеја за нацијата и со силно јазично јадро (Тодорова, 2001: 240). Вака дефинирани, тие влегле во борба за она што останало од османлиското наследство. Она што во овој период води кон еуфоризмите поврзани со *„расната хигиена“* и *„конечното решение“*, кон крајот на XX век добива свој еквивалент во терминот *„етничко чистење“* (Djenkins, 2001: 19).

Етничките промени кои настануваат на Балканот се спроведувани под плаштот на државната принуда. За Вебер, власта (читај „државата преку нејзините управувачките структури“) има моќ да ја спроведува ваквата принуда.⁴ Национализмот на Балканот во текот на XX век се осмислува првенствено врз основа на јазичниот и верскиот идентитет. Сите национални и културни водачи го сфаќаат јазикот како најмоќно средство за обединување. Новите држави работеле врз создавањето на секуларизиран, централизиран и единствен школски систем, кој покрај војската е еден од најсилните фактори на национализмот (Тодорова, 2001: 259, 260).

Паралелно со јакнењето на фашизмот во Централна Европа и зацврстувањето на болшевизмот во СССР, на Балканот јакне монархизмот и авторитарното владеење. Во кралството СХС (од 1929 г. Југославија) и во Бугарија се воспоставени монархистичките режими на Александар и Борис, а по 1924 г. и неуспешните обиди на Фан Ноли да ја зацврсти левицата, истото се случило и во Албанија, која воспостави монархија под водство на Ахмед Зогу. Во Грција, пак, монархизмот е заменет со диктаторските и воени режими на Папандреу и Метаксас, а во Турција, Мустафа Кемал ја промовираше секуларната и национална република.

Крајот на Првата светска војна за Балканот означил еден нов период на национално реструктурирање. Така се редифинираат границите на Србија, која заедно со Хрватите и Словенците градела еден нов државен троен идентитет, кој подоцна ќе еволуира во југословенизмот. На југот на Балканот, исто така, новите услови налагаа Грција да се насочи кон барање на дипломатско решение за проблемот на „словенското“ малцинство. Во исто време, на крајниот источен раб на Балканот се раѓа и развива концептот на Младотурците за изградба на модерната турска нација. Во тоа светло, задоцнетиот обид да се изнуди заеднички османлиски идентитет заснован врз државјанството во втората половина на XIX век е утописки експеримент уште од почетокот осуден на пропаст. Новата турска држава, во значајна мера редифинирана и смалена во однос на дотогашната Отоманска Империја, ги прифатила Вилсоновите принципи за правото на секоја нација да изгради сопствена држава и се зафаќа со реализацијата на планот на Ататурк, за создавање на етнички монолитна држава. Крајот на Првата светска војна резултирал со геноцидот спроведен над Ерменците, во кој настрадале и голем број православни туркофони

4) Понатаму, за него власта ја претставува можноста да одредени личности се покорат на наредба која има одредена содржина. Во корелација со дефиницијата за власта што ја нуди Вебер, „власта“ поседува моќ и има влијание врз одредена група (најчесто територијално поврзани) на луѓе, кои ѝ се покорни на истата (Вебер, 1/1976: 37).

кои биле етикетирани како Грци. Тие притоа започнале да се иселуваат од Мала Азија и претежно да се населуваат во грчкиот дел на Македонија и во Западна Тракија. Судирот помеѓу грчкиот „мегали” национален концепт и турскиот концепт за создавање на турската нација-држава се чини бил неизбежен. Од Грчко-турската војна (1921-1922 год.) Грција излегла како апсолутен губитник, со што во мошне неповолни услови го потпишува Лозанскиот мировен договор (1923 год.). По Севрскиот и Нејскиот мировен договор, под плаштот на доброволната размена на населението биле спроведени принудни иселувања во пограничните региони меѓу Бугарија, Грција и Турција. По потпишувањето на Лозанскиот мировен договор со Турција, во периодот од 1924 до 1928 година во Грција биле доселени повеќе од 1. 200.000 православни, од кои најголемиот дел биле населени во Македонија (населени биле 567.143 лица), а од Грција во Турција биле иселени околу 350.000 муслимани.

Создавањето на нациите врз основа на јазикот, со исклучок на албанскиот пример, наидува на пречка во религиозни аспекти, притоа задржувајќи се старата поделба од Османлиската Империја. Притоа не беше неможно само интегрирањето на групите, кои според етничката и јазичната основа се разликувале од доминантните нации во националната држава, туку тоа се покажало како неможно и за оние групи кои имаат идентични јазични или етнички основи: *Помаците* во Бугарија, муслиманите-*Словени* во Босна, *Торбеишите* во Македонија итн. Христијанските народи на Балканот почнале да се разбираат со јазикот на национализмот, додека нивниот став спрема муслиманите остана во доменот на неиздиференцираниот дискурс помеѓу верските заедници. Од друга страна пак, бидејќи балканските муслимани не можат да се адаптираат на националниот код со што и практично се исклучени од процесот на национално интегрирање, тие ја задржуваат флуидната свест која што долго време беше претстава за милет-менталитетот на овие простори, а со тоа и на османлиското наследство (Тодорова, 2001:260, 261).

Монополот којшто преку владејачката династија српскиот народ го имаше во кралството Југославија, резултираше кој јакнење на национализмите кај останатите навидум рамноправни конституенти - Словенците и Хрватите. Ова придонесе за создавањето на НД Хрватска, како колаборационистичка марионетска нација - држава на Третиот Рајхт. Експлозијата на национализмот во Хрватска за време на Втората светска војна придонесе за појавата на етничкото чистење врз Србите како категорија на нов геноцид на Балканот. Во оваа насока одеше и формирањето на фашистички создадената Голема Албанија, чие

функционирање беше на сметка на словенските јазични малцинства кои влегоа во нејзините граници.

Крајот на Втората светска војна и почетокот на Студената војна придонесоа за воспоставување на блоковската поделба и на Балканот. Комунизмот како нова идеологија многу бргу се прошири и ги зафати сите балкански држави, освен Грција и Турција. Судирот во Информбирото во 1949 година, придонесе Југославија да истапи од советската сфера на влијание, потег што подоцна го направи и Албанија. Во наредниот период национализмот на Балканот, главно, се врзуваше за положбата на малцинствата кои беа соочени со воспоставувањето на режимската власт и блоковската поделба. Исто така, за нови тензии придонесе, во рамките на повоена Југославија, создавањето на македонската држава и нација. Граѓанската војна во Грција, која започна како судир на левицата и десницата, набргу го доби карактерот на војна против македонското малцинство. Во периодот од 1946 до 1949 година над 50.000 Македонци се принудени да емигрираат надвор од грчките граници, а повеќе од 17.000 се сметаат за загинати.

Со промените на уставот на СФРЈ од 1971 година и официјално беа признаени како нови нации Македонците, Црногорците и Муслиманите во Босна и Херцеговина, а трите републики се здобија со можност право самостојно да одлучуваат за сопствената судбина (Poulton, 1994: 39). На прагот на завршувањето на студената војна, на Балканот се актуализираа во, главно, три национални прашања, чие решавање во последната деценија на XX век побудуваше излив на емоции и раст на национализмите. Првото прашање е српското, коешто е поврзано со просторите на СФРЈ, каде што живееја Срби и кое беше искористено за лансирање на големосрпската идеја; второто прашање кое доведе до буђење на национализмот е албанското прашање поврзано со идејата за создавање на Голема Албанија и, третото, е македонското прашање. Ова последното битно и суштински се разликува од претходните две во фактот дека не се врзува со големо националната идеја на Македонија, туку се манифестира со културолошкиот судир околу името со Грција, како и претензиите на Бугарија спрема македонската историја и непризнавањето на македонскиот народ како посебна нација.

Последната тенденција на распламтување на национализмите, успеа да го изнесе на површина се чини подзаборавеното прашање на црквата, која за разлика од XIX, кон крајот на XX век е ставена во функција на нацијата-држава (Шеј, 2002:177,180). Но ова не го менува фактот за значењето на црковните институции, кои низ досегашната историја се покажале како потрајни, па можеби и од оние на нацијата-држава. Поради

ова е и важноста што ја има минатото за овие простори. Успешната манипулација со историјата, овозможила многу од идентитетите на минатото да станат необично туѓи за балканските народи (Каракасиду, 2002: 259).

Долгата битка за создавањето на нациите-држави, процес во кој југословенската конечна дезинтеграција може да се сфати како последна фаза, се водеше во текот на целиот XX век. Постмодернистичкиот поглед на балканскиот национализам не е свртен кон малцинствата во соседните земји, туку кон новите емигрантски малцинства од Далечниот Исток, а заканата кон традиционалната балканска нација-држава сè повеќе доаѓа од глобализирачките закани на меѓународната економија.

ЗАКЛУЧОК

Нацијата посебно му припаѓа на историски поновиот период. Таа притоа е социјален ентитет само додека е во однос со одреден вид на современа територијална држава, т.н. нација-држава. Национализмот е, пред сè, политички принцип кој тврди дека политичката и националната единица треба да се совпаѓаат. Националистичкиот сентимент е чувството на гнев предизвикано од кршењето на националниот принцип, односно чувството на задоволство е предизвикано од неговото исполнување.

Двете големи империи, османлиската и хабсбуршката (од 1867 г. Австро-Унгарија), се институционалните простори каде што бил зачат национализмот на Балканот и е промовирана идејата за формирање на национални држави на различните балкански народи. Постојат два пристапа кон османлиското наследство на Балканот: прво, тоа е нелегитимно и, второ, османлиското наследство се доживува како легитимен продолжувач на византиската традиција.

Појавата на балканските нации и национализми се поврзува со општиот светски тренд кој настанал под влијание на либерализмот, кој своите корени ги има во идеите на просветителството; и национализмот кој се темели на романтизмот и историцизмот на XIX век. Исто така, појавата на нациите и национализмите на Балканот се врзува за развојот на стереотипите кои ги развивал останатиот дел од светот во однос на балканските жители, но и перцепцијата за себе која ја развивале балканските народи.

Сепак, најважните фактори на кои се темели појавата и ширењето на национализмот на Балканот, како и создавањето на модерните нации-држави се: религијата и религиозните институции, јазикот како средство

за дефинирање на националната посебност, како и надворешните фактори изразени преку политиката на големите сили и нивната желба да ги реализираат сопствените национални интереси.

Опстанокот на нациите и национализмите на Балканот е поврзана со важноста што ја има минатото за овие простори. Успешната манипулација со историјата овозможила многу од идентитетите на минатото да станат необично туѓи за балканските народи. Но, иднината на национализмите не се врзува со меѓусебните закани и големонационалистички и малцински претензии, туку се врзува со процесите на глобализација и општите текови на светската економија.

Литература

- Андерсон, Б. 1998. *Замислени заедници*, Скопје, Култура.
- Bart, F. 1997. *Etnicke grupe I njihove granice*, Bo Putinja, F. & Zoslin Stref-Fenar. 1997. *Teorije o etnicitetu*, Beograd, Biblioteka XX vek.
- Вебер, М. 1/1976. *Привреда и друштво*, том први, Београд, Наша книга.
- Dzenkins, R. 2001. *Etnicitet i novom kljuci*, Beograd, Biblioteka XX vek.
- Јелавич, Б. 1999. *Историја на Балканот*, Скопје, НИК Лист.
- Каракасиду, А. 2002. *Полиња жито, ридишта крв*, Скопје, Магор.
- Мазовер, М. 2003. *Балканот*, Скопје, Евро-Балкан прес.
- Noris, D. 2002. *Balkanski mit. Pitanja identiteta I modernosti*. Beograd. Geopolitika.
- Poulton, H. 1994. *The Balkans, Minorities and States in Conflict*, London, Minority rights publications.
- Putinja, F. & Zoslin Stref-Fenar. 1997. *Teorije o etnicitetu*, Beograd, Biblioteka XX vek.
- Рудиментоф, В (ред.). 2003. *Македонското прашање*, Скопје, Евро-Балкан прес.
- Тодорова, М. 2001. *Замислувајќи го Балканот*, Скопје, Магор.
- Хобсбаум, Е. 1993. *Нациите и национализмот*, Скопје, Култура.
- Watson, H.S. 1993. *Nacije i drzave*, Zagreb, Globus.
- Шеј, Џ. 2002. *Македонија и Грција, Битката за дефинирање на нова балканска нација*, Скопје, Макавеј.